



การพัฒนาทุนมนุษย์ตามแนวพระพุทธศาสนา* HUMAN CAPITAL DEVELOPMENT ACCORDING TO BUDDHISM

พระครูสมุห์พลสวัสดิ์ จิตสีโล

Phrakhrusamu PhoonSawat Thitasilo

วัดท่าตอน

Wat Tha Ton

Corresponding Author E-mail: 6401104312@mcu.ac.th

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้นำเสนอการพัฒนาทุนมนุษย์ตามแนวพุทธศาสนา เนื่องจากหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาเป็นระบบวิชาความรู้ที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้ โดยวิชาความรู้ดังกล่าวจะก่อให้เกิดการพัฒนาชีวิตทั้งกาย จิต ปัญญา และรวมถึงการพัฒนาสภาพแวดล้อมของชีวิตด้วย ทั้งนี้เพราะพระพุทธศาสนา มองสรรพสิ่งเป็นธรรมชาติแวดล้อมซึ่งกันและกัน จึงปฏิบัติต่อทุกสิ่งให้เสมือนต่างก็เป็นส่วนหนึ่งของโลก และเป็นสิ่งที่ต้องเกื้อกูลกัน ทำให้สามารถนำหลักการดังกล่าวมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาทุนมนุษย์ ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม ตลอดจนสังคมและประเทศให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยบทความนี้ต้องการนำเสนอเครื่องมือในการสร้างปัญญาให้กับมนุษย์ซึ่งก็คือ การศึกษา โดยแบ่งออกเป็น 2 แบบ คือ 1. การศึกษาทั่วไป และ 2. การศึกษาแบบไตรสิกขา เพื่อจะนำการศึกษานั้นมาใช้ในการพัฒนาทุนมนุษย์ตามแนวพุทธศาสตร์ เป็นไปเพื่อการพัฒนาบุคคลให้สามารถดำรงตนอยู่ได้ด้วยดี มีชีวิตที่มีคุณค่า สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ อีกทั้งรู้จักใช้ทรัพยากรอย่างประหยัดมีประสิทธิภาพ ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมเพื่อความดำรงอยู่ของตน และเพื่อนมนุษย์ทั้งในปัจจุบันและอนาคต

คำสำคัญ: การสร้างปัญญา; การพัฒนาทุนมนุษย์; หลักพุทธศาสตร์

Abstract

This academic paper presents human development according to Buddhism because the teachings of Buddhism are a system of knowledge that can be applied in daily life. This knowledge will lead to the development of physical mental and intellectual life as well as the development of the

*Received May 20, 2022; Revised September 12, 2023; Accepted September 16, 2023



environment of life. This is because Buddhism sees all things as natural surroundings. therefore, treating everything as if they are part of the world and something that must support each other This makes it possible to apply such principles to the development of human beings' nature the environment as well as society and the country for sustainable development. This article would like to present a tool to create intelligence for humans which is education which is divided into 2 types: 1. General education 2. Trisikkha education to use that education to develop human beings according to Buddhism in order to develop people to be able to live well Live a valuable life able to coexist with others and know how to use resources economically and efficiently without damaging the environment for the existence of oneself and fellow human beings both now and in the future.

Keywords: Intelligence Creation; Human Development; Buddhist Principles

บทนำ

ชีวิตมนุษย์ประกอบด้วยขั้น 5 การทำงานประสานกันของขั้น 5 ทำให้มนุษย์รับรู้โลกได้ โดยมีช่องทางติดต่ออยู่ 2 ชุดคือ ชุดที่รับเข้า ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ และชุดที่แสดงออก ได้แก่ กาย วาจา และใจ โลกที่ศึกษาคือ โลกตามการรับรู้ของมนุษย์เอง ได้ผลการศึกษา คือ ปัญญารู้ตามความเป็นจริง คือ รู้ชัดในอริยสัจ 4 ซึ่งพระพุทธศาสนาอธิบายไว้หลายนัย จากมรรคมีองค์ 8 ปรับให้เป็นหลักการปฏิบัติเพื่อการศึกษาจากหยาบไปหาประณีต เป็น 3 ประการ เรียกว่า ไตรสิกขา อันจะนำผู้ศึกษาบรรลุภาวะชีวิตที่สมบูรณ์ คือ มีปัญญาพ้นทุกข์สิ้นเชิง และเป็นเป้าหมายการศึกษาในระดับอุดมคติด้วยพระพุทธศาสนาพิจารณาเป้าหมายไว้หลายแนว แต่ละแนวให้ข้อสังเกตเกี่ยวกับการศึกษาในแง่มุมที่ต่างกัน กิจกรรมการศึกษาก็สืบเนื่องจากไตรสิกขา เมื่อทำกิจกรรมการศึกษาก็มีกระบวนการศึกษาเกิดขึ้นเป็นการเปลี่ยนแปลงทางศีล สมาธิ ปัญญา กัลยาณมิตร และโยนิโสมนสิการเป็นปัจจัยเอื้อให้เกิดการพัฒนา ส่วนสังคัมพระพุทธศาสนามี 2 ประเภท สังคัมฆราวาส และสังคัมผู้บวช ซึ่งมีลักษณะเป็นสังคัมการศึกษา มีการเลือกสรรสมาธิก การจัดระเบียบสังคัมโดยอาศัยวินัยสงฆ์เป็นหลัก และเป็นสังคัมที่มีโอกาสในการศึกษา และบรรยาภาศทางการศึกษาสูงกว่าสังคัมฆราวาส

มีผู้เชี่ยวชาญทางพระพุทธศาสนาได้เสนอแนวคิดไว้หลายท่าน เช่น พุณฺณสฺส นองลักษณ์ (2532) ได้ทำการศึกษาวินัยเรื่อง แนวคิดทางการศึกษาของพระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต) พบว่า ลักษณะของการศึกษาที่ควรจะเป็นตามแนวคิดของท่าน เน้นการ



นำหลักพุทธปรัชญามาประยุกต์ใช้กับการศึกษา โดยการศึกษาตามแนวนี้นี้คือ กระบวนการสร้างปัญญาเพื่อประโยชน์ในการดำเนินชีวิตทั้งในส่วนบุคคลและสังคม และนำไปสู่ความเป็นอิสระ แก้ปัญหาได้ ทำให้เกิดความสุข หรือหลุดพ้นจากความทุกข์ (วิมุตติ) แต่ทั้งผู้สอนและผู้เรียนตามแนวคิดนี้ต้องมีการพัฒนาการครบทั้ง 4 ด้าน คือ พัฒนาทางกาย พัฒนาทางสังคม พัฒนาทางจิตใจ และพัฒนาทางปัญญา โดยผู้สอนต้องสามารถทำให้ผู้เรียนเกิดปัญญา เกิดความคิดที่ถูกต้อง กระบวนการเรียนการสอนที่จัดต้องเป็นไปเพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ที่บริสุทธิ์ ปราศจากอวิชชา และตัณหา เป็นการสร้างปัญญา ฉันทะ และกรุณา เพื่อนำไปสู่การแก้ปัญหาได้ คือ ความพ้นทุกข์ หลักสูตรตามแนวคิดนี้ได้แก่ การใช้หลักบูรณาการคู่กับพัฒนาการในทุกกระบวนการทุกขั้นตอนของการจัดการศึกษา

การศึกษาคือเครื่องมือในการสร้างปัญญาให้กับมนุษย์

อย่างไรก็ตามการศึกษาหลักธรรมของพระพุทธศาสนานั้นต้องเกิดจากการเรียนรู้ (ปริยัติ) และการตั้งใจปฏิบัติในขณะเดียวกัน (ปฏิบัติ) จึงเกิดการประจักษ์แจ้งผล (ปฏิเวธ) พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญกับการศึกษาและคนที่มีการศึกษา เพราะว่าการศึกษาเป็นเครื่องมือในการสร้างปัญญาให้กับมนุษย์ ดังพุทธพจน์ในมงคล 38 ประการ ข้อหนึ่งกล่าวว่าการรอบรู้ศิลปวิทยาเป็นมงคลสูงสุดในประเด็นเรื่องการศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์ ได้นำเสนอแนวคิดเรื่องการศึกษาว่า ตรง กับคำว่า สิกขา ในวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา หมายถึง กระบวนการเรียน การฝึกอบรม การค้นคว้า วิจัย การพัฒนา ตลอดจนการรู้แจ้งเห็นจริงในสิ่งทั้งหลายตามสภาพที่เป็นจริงของสิ่งเหล่านั้น สิกขาในพระพุทธศาสนานั้น (พระธรรมโกศาจารย์ (เงื่อม อินทปญโญ, 2537) กล่าวว่าคือ การปฏิบัติศีล สมาธิ และปัญญา การศึกษาที่สมบูรณ์ต้องทำความเป็นมนุษย์ให้ถูกต้องและสมบูรณ์ อันประกอบด้วย

1. ความฉลาด หรือสติปัญญาในขั้นพื้นฐานพอตัว คือพอแก่ความต้องการ คือการเรียนหนังสือ
2. มีความรู้เรื่องวิชาชีพและอาชีพพอตัว คือ การเรียนอาชีพ
3. มีมนุษยธรรม คือ มีความเป็นมนุษย์อย่างถูกต้อง คือ การเรียนความเป็นมนุษย์ ซึ่งกระทำได้ด้วยการสอนการอบรมจริยธรรม

หากพิจารณาการศึกษาในทรรศนะของพุทธปรัชญาจะมีลักษณะ ดังต่อไปนี้

1. มีลักษณะเปิดทั่วไป ไม่เลือกชั้นวรรณะ ไม่ได้จำกัดเฉพาะบุรุษ หรือสตรีเพศ
2. มีลักษณะเล็งประโยชน์และความสุข คือเป็นประโยชน์ปัจจุบัน อนาคต และประโยชน์อย่างยิ่ง หรือประโยชน์อย่างสูงสุด เล็งความสุขที่อิงวัตถุและไม่อิงวัตถุ
3. มีทั้งเพื่อตนเองและเพื่อผู้อื่น
4. มีลักษณะเป็นการพัฒนาทั้งกายและจิต



5. มีลักษณะเป็นกระบวนการเพิ่มพูนความรู้ และประสบการณ์ตามลำดับ

นอกจากนั้น การศึกษาตามหลักพุทธปรัชญาการศึกษาไว้ว่า พุทธปรัชญาการศึกษา มุ่งเน้นไปที่การพัฒนากาย วาจา ใจ โดยมีขั้นตอนในการพัฒนาตามหลักของไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา

กระบวนการของการศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์ มุ่งฝึกอบรมและพัฒนาคนทุกคนทุกระดับ โดยพิจารณาส่วนประกอบทั้ง 3 ส่วนในตัวมนุษย์ คือ ทั้งกาย จิต และปัญญา เพื่อให้รู้จักดำเนินชีวิตและกระทำกิจต่าง ๆ เพื่อประโยชน์ทั้งปัจจุบันและอนาคต ทั้งต่อบุคคลอื่น ๆ ตลอดจนสรรพสิ่ง เพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน โดยการศึกษาที่เป็นไปเพื่อการพัฒนาบุุคคลชาวโลกในระดับโลกียสุขตามแนวพุทธศาสตร์ แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ 1. การศึกษาทั่ว ๆ ไป เป็นการศึกษที่ได้จากปัจจัยภายนอก หรือจากผู้อื่นที่เรียกว่า ปรโตโมสะ ได้แก่ การสั่งสอน การแนะนำ การถ่ายทอดจากพ่อแม่ ครู อาจารย์ เพื่อน หนังสือ สื่อมวลชน วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อมทางสังคม รวมถึงวิชาการต่าง ๆ ซึ่งเปรียบได้กับวิชาความรู้ที่มีการศึกษาอยู่ในปัจจุบัน ซึ่งในทรรศนะของพระพุทธศาสนการศึกษาแบบนี้เป็นแนวทางการฝึกฝนเพื่อการแก้ปัญหาภายนอกที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตโดยทั่วไป แต่ยังไม่ใช้การศึกษาเพื่อการแก้ปัญหาภายในตามแนวทางการศึกษาแบบไตรสิกขา ซึ่งเป็นทางออกที่เหมาะสมของมนุษย์ 2. การศึกษาแบบไตรสิกขา เป็นการศึกษาที่เกิดจากปัจจัยภายในตัวมนุษย์ ซึ่งเรียกว่า โยนิโสมนสิการ แปลว่า การทำในใจโดยแยบคาย หมายถึง การคิดถุวิธี ความรู้จักคิด หรือคิดเป็น ดังนี้

1. คิดพิจารณาให้ดีกว่าก่อน แล้วจึงบริโภคปัจจัย 4
2. คิดพิจารณาให้ดีกว่าก่อน แล้วจึงเว้นไม่กระทำสิ่งที่ เป็นบาปเป็นอกุศล
3. คิดพิจารณาให้ดีกว่าก่อนแล้วอดกลั้นต่ออารมณ์ต่าง ๆ ที่สมควรแก่การอดกลั้น เช่น ความวิปริตของธรรมชาติ ความเหน้อยยาก ลำบากทุกข์ทรมานที่เกิดทางกาย และความเจ็บที่เกิดจากการกระทำของผู้อื่น
4. คิดพิจารณาให้ดีกว่าก่อน แล้วมองเห็นโทษของการตรึงนึกถึงเรื่องที่ยากได้ พยาบาท และมุ่งเบียดเบียนทำลาย จึงบรรเทาความคิดเหล่านั้น เพื่อไม่ให้เกิดแผดเผา รุนแรงเกินไป

กิจกรรมของการคิดตามแนวพุทธศาสตร์ จะเริ่มมาจากจิต ซึ่งการคิดนี้มีผลทั้งในทางที่ดีและไม่ดี ดังอธิบายต่อไปนี้

1. หากสิ่งที่นำมาคิดเป็นเรื่องไม่ดี จิตจะกำหนดเห็นคุณค่าของสิ่งนั้น จนกลายเป็นความพอใจในสิ่งนั้นและคิดถึงเรื่องนั้นมาก ๆ ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางจิตเป็นความเร่าร้อน กระวนกระวาย ต้องหาทางเพื่อตอบสนองความต้องการของตน เป็นการแสวงหาในทางที่ผิด เพราะเริ่มต้นคิดในทางที่ผิด ดังเช่น การที่มนุษย์เห็นว่า มนุษย์เป็นศูนย์กลาง



และเป็นนายเหนือธรรมชาติ ขาดความเคารพในคุณค่าของธรรมชาติมุ่งเอาชนะและใช้ประโยชน์จากธรรมชาติ ทำให้เกิดทัศนคติแบบวัตถุนิยมและบริโภคนิยม รวมทั้งคตินิยมลดทอนลง จึงเป็นสาเหตุนำไปสู่การทำลายทรัพยากรธรรมชาติอย่างมากมาย ทั้งนี้เพียงเพื่อปรนเปรอประสาทสัมผัสของมนุษย์นั่นเอง

2. หากภายในจิตเก็บสิ่งที่ดีไว้ จิตกำหนดหมายเห็นค่าของความดีนั้น เกิดความพอใจในสิ่งนั้น นำเรื่องเหล่านั้นมาคิด จิตเกิดความกระตือรือร้นที่จะแสวงหาความดีเหล่านั้น คือรู้จักคิดให้เกิดการแสวงหาสิ่งที่ตนต้องการจะดำเนินไปในทางสุจริต เพราะเริ่มมาจากการคิดเป็น คือมีความคิดดี

การศึกษาเพื่อพัฒนามนุษย์ตามแนวพุทธศาสตร์

กระบวนการเรียนการสอน เพื่อให้เกิดการพัฒนาตามแนวพุทธศาสตร์ สามารถจัดสรุปในองค์ธรรมอริยสัจ 4 ได้ไม่ว่าจะในส่วนของจุดมุ่งหมาย เนื้อหา กระบวนการเรียนการสอน วิธีการปฏิบัติ และการตรวจสอบประเมินผล องค์ธรรมทั้ง 4 ของอริยสัจ ประกอบด้วยเรื่องเกี่ยวกับทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรคสรุปได้ดังนี้ (ไพรัช สู่แสนสุข, 2539)

1. การเรียนการสอน เพื่อให้รู้ลักษณะหรือธรรมชาติของทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค ว่ามีลักษณะเป็นเช่นไร มีลำดับและสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันอย่างไร ในแต่ละองค์ธรรม

2. การเรียนการสอนการปฏิบัติตามกิจในอริยสัจ 4 ของแต่ละองค์ธรรม ได้แก่

2.1 การกำหนดรู้ทุกข์ การทำความเข้าใจในทุกข์หรือลักษณะของปัญหาที่เกิดขึ้น

2.2 การรู้ชัดในสาเหตุของทุกข์หรือปัญหาว่า ควรละควรแก้ไขที่ตรงสาเหตุที่แท้จริง ซึ่งสาเหตุหลักของทุกข์ในชีวิตมนุษย์ คือ ตัณหา

2.3 การรู้ชัดในเป้าหมาย หรือกำหนดเป้าหมาย และมีความซาบซึ้งพอใจในเป้าหมายที่จะพึงเกิดเมื่อแก้ปัญหาได้ และเป้าหมายสูงสุดในชีวิตมนุษย์ที่ควรบรรลุ คือการพ้นทุกข์

2.4 การรู้ในวิธีการแก้ปัญหาว่า เมื่อกระทำตามวิธีการนั้นแล้วสามารถแก้ปัญหาได้ทำให้ลดทุกข์ หหมดทุกข์ได้ ในการพัฒนาชีวิตนั้นมรรคหรือวิธีการแก้ทุกข์ที่สมบูรณ์ ที่ควรทำให้มากคือ มรรคมงคล 8 หรือการศึกษาและปฏิบัติในศีล สมาธิ และปัญญา

3. การประจักษ์ในผลของอริยสัจ 4 เมื่อมีการเรียนรู้ หรือปฏิบัติในมรรคในหนทางที่ถูกต้อง ซึ่งผู้เรียนจะประจักษ์ชัดด้วยตัวเอง และจะมีความสามารถในการเรียนรู้และการตรวจสอบตนเองได้ว่าตนเองรู้และได้รับผลการปฏิบัติอย่างไรบ้าง กล่าวคือ รู้ว่าทุกข์ตนได้กำหนดรู้แล้วเข้าใจปัญหาถูกต้องแล้ว รู้ว่าสมุทัยก็ได้ละได้แล้ว สาเหตุปัญหาแก้ได้แล้ว รู้ว่า



เป้าหมายหรือประโยชน์ที่พึงได้รับก็ได้รับแล้ว และรู้ว่ามีรคนั้นตนได้เจริญแล้ว ได้ปฏิบัติตามวิธีการที่ดีที่ถูกต่อนั้นแล้ว การตรวจสอบและประเมินผลจากการเรียนรู้จากการปฏิบัติด้วยตนเองเป็นการตรวจสอบและประเมินจากการประจักษ์ภาวะโดยตรง สำหรับการตรวจสอบและประเมินผลดังกล่าวโดยผู้อื่นก็มีความเป็นไปได้ในลักษณะการตรวจสอบโดยอ้อม ด้วยการสังเกตผ่านทาง การแสดงออกทางกาย และวาจา

ระดับและประเภทของการเรียนการสอนในทางพุทธศาสนา กำหนดได้ 2 ระดับคือ

1. ระดับโลกุตตรธรรม ที่มุ่งประโยชน์สูงสุด คือ หหมดทุกข์โดยสิ้นเชิงเป็นหนทางสู่ภาวะการไม่ปรุงแต่ง
2. ระดับโลกียธรรม หรือเรียกอีกลักษณะหนึ่งว่าระดับศีลธรรม ที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ปัจจุบัน และประโยชน์ภายหน้า (ภพหน้า) เป็นหนทางสู่ภาวะชีวิตที่ทุกข์น้อยลง ด้วยการเป็นอยู่และสัมพันธ์กับชีวิตอื่นลักษณะเบียดเบียนกันน้อยลง เกื้อกูลกันและกันมากขึ้น

สภาพจัดการเรียนการสอนในพุทธศาสนา ให้มีความสำคัญกับทั้งเหตุและปัจจัยทั้งภายนอกและภายใน เพราะต่างมีผลต่อลักษณะและทิศทางของการเรียนรู้และการรู้ได้มาก คือเหตุนั้นเป็นการปรุงแต่งให้แต่ละชีวิตมีรายละเอียดที่แตกต่างกันอย่างหลากหลาย มีปัจจัยภายในแตกต่างกันหลายลักษณะ เช่น มีสัญญาเดิม มีศรัทธาที่ต่างกัน ศักยภาพของ ความเพียร สติ สมาธิ และปัญญา (โยนิโสมนสิการ) มีต่างกัน อีกทั้งเหตุเดิมจะมีผลต่อโอกาสการพบปัจจัยใหม่ที่ส่งผลต่อการเรียนรู้ต่างกัน ผู้เรียนแต่ละคนจึงมีลักษณะเฉพาะตนที่ต้องการวิธีการสอนที่มีลักษณะสอดคล้องกับตน ทั้งปัจจัยภายนอกหรือสภาพแวดล้อม ทั้งสภาพแวดล้อมเชิงชีวิตสังคมและสภาพแวดล้อมกายภาพเชิงวัตถุ ล้วนมีผลต่อลักษณะและทิศทางการเรียนรู้ได้ ทำนองเดียวกันกับปัจจัยภายใน เช่น สัญญาดังที่กล่าวแล้วข้างต้น โดยปัจจัยภายนอกที่ดีที่สำคัญ คือ ปัจจัยทางชีวิต สังคม เช่น พ่อ แม่ พี่น้อง ครูอาจารย์ และแม้ผู้คนรอบข้างในสังคม ควรจะมีลักษณะเป็นกัลยาณมิตร เพราะกัลยาณมิตรมีความสำคัญต่อการชี้แนะและส่งเสริมการเรียนรู้ที่ถูกที่ควรได้มาก ส่วนปัจจัยภายนอกทางกายภาพก็มีส่วนสนับสนุนการเรียนรู้ให้เป็นไปได้ดี ถ้าสิ่งแวดล้อมทางกายภาพนั้นมีลักษณะเหมาะสม (สัปปายะ) อย่างไรก็ตาม สิ่งแวดล้อมทางวัตถุมีลักษณะที่ต้องการการจัดการ ทั้งการแสวงหา การดูแลรักษา และการปรับใช้ หลักสันโดษ และการรู้ประมาณในการบริโภค มีความจำเป็นอย่างยิ่งต้องนำมาเป็นหลักในการจัดการกับสิ่งแวดล้อมทางวัตถุด้วย เพื่อให้ได้ประโยชน์สูงสุด และคุณค่าที่แท้ของวัตถุนั้นโดยไม่เสียเวลากับการแสวงหาและดูแลรักษาวัตถุนั้นมากเกินไป

จึงสรุปได้ว่า ความรู้ที่พึงได้รับจากการศึกษานี้ ต้องเป็นไปเพื่อการพัฒนาบุคคลให้สามารถดำรงตนอยู่ได้ด้วยดี มีชีวิตที่มีคุณค่า สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ อีกทั้งรู้จักใช้



ทรัพยากรอย่างประหยัคดีมีประสิทธิภาพ ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมเพื่อความดำรงอยู่ของตน และเพื่อนมนุษย์ทั้งในปัจจุบันและอนาคต

การพัฒนามนุษย์ตามแนวพุทธศาสตร์

ด้วยเหตุที่พระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นศาสนาที่คนไทยส่วนใหญ่นับถือ และมีอิทธิพลต่อชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทยมาช้านาน จนกล่าวได้ว่า หลักคำสอน และแนวทางในการปฏิบัติตามหลักการทางพระพุทธศาสนา มีส่วนเกี่ยวข้องกับการพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทยเป็นอย่างมากดังปรากฏในรายงานผลการศึกษาดังต่อไปนี้

ดลมนรจน บากา (2532) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาวิเคราะห์เปรียบเทียบความเชื่อทางศาสนา และผลกระทบที่มีต่อลักษณะสังคม เศรษฐกิจ และแนวการดำเนินชีวิตของชาวพุทธและชาวมุสลิมในชนบทศึกษาเฉพาะกรณี อำเภอสุโขทัย จังหวัดนครราชสีมา พบว่าชาวพุทธส่วนใหญ่มีความเชื่อมั่นในพระรัตนตรัย กรรมและนิพพาน ทำให้ชาวพุทธมีความเกรงกลัวต่อผลของการกระทำความบาป ไม่สนใจประกอบอาชีพที่ขัดต่อคำสอนของศาสนาพุทธ และมีการสวดมนต์ไหว้พระเป็นประจำทุกวัน เสียสละทรัพย์สิน บริจาคทาน ทำบุญในโอกาสต่าง ๆ และรักษาศีลห้า ส่วนชาวมุสลิมนั้นเชื่อว่า พระเจ้าเป็นผู้กำหนดวิถีทางการดำเนินชีวิตแต่พระองค์ได้ให้สติปัญญาแก่มนุษย์ เพื่อที่จะเลือกปฏิบัติกระทำความดีหรือความชั่ว มนุษย์มีอิสระที่จะเลือกกระทำโดยที่พระเจ้าเป็นผู้ให้พลังในการกระทำ พระเจ้าให้มนุษย์มีความสามารถที่จะพูด แต่มนุษย์จะพูดดีหรือชั่วนั้น ย่อมแล้วแต่มนุษย์เอง แม้อัลลอฮ์จะให้อิสระแก่มนุษย์ในการเลือกประกอบกิจการงานใด ๆ แต่ก็ต้องอยู่ภายใต้เงื่อนไขที่เป็นไปได้ตามพระประสงค์ของอัลลอฮ์

เมื่อพิจารณาถึงความคิด ความเชื่อ ในส่วนที่เป็นรากฐานทางพระพุทธศาสนา เนื่องน้อย บุญยเนตร (2537) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง จริยศาสตร์สภาวะแวดล้อมในพระพุทธศาสนา: สำนักทางศาสนาที่ยังอิงสรรพสิ่งทั่วสากล พบว่า โลกทัศน์ของพุทธปรัชญาที่ยังอิงสรรพสิ่งทั่วสากลนั้น ปฏิเสธความมีอยู่ของตัวตน คือมนุษย์ สัตว์ โลก ธรรมชาติ ฯลฯ เป็นเพียงชื่อสมมติของกระแสความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่ดำเนินไปตามเหตุปัจจัย และมีความสัมพันธ์เกี่ยวโยงอิงอาศัยซึ่งกันและกัน มนุษย์ไม่แปลกแยกจากโลก ธรรมชาติ ความเปลี่ยนแปลงในจุดใดจุดหนึ่งย่อมมีผลต่อภาพรวมทั้งหมด มนุษย์มิได้เป็นศูนย์กลางของโลก ไม่มีการลำดับความสูงต่ำของคุณค่า โลกนี้มีใช่เป็นเพียงทางผ่านของมนุษย์เพื่อไปสู่โลกหน้าที่ดีกว่า แต่มนุษย์สามารถเข้าถึงซึ่งสัจธรรมหรือความจริงของโลก ด้วยการปฏิบัติตนให้เป็นส่วนหนึ่งของสังคโลกที่เกื้อกูลสิ่งต่าง ๆ ในโลก ซึ่งโดยธรรมชาติแล้วต่างอิงอาศัยกัน ด้วยการปฏิบัติต่อทุกสิ่งทุกอย่าง มีฉันทะ เมตตา และกรุณา พุทธปรัชญาครอบคลุมทั้งโลกมนุษย์ ศีลธรรม คุณธรรม ความสัมพันธ์ทางสังค ฯลฯ ความรู้



มิใช่อำนาจในการดูดซับถือเอาประโยชน์จากธรรมชาติ แต่ความรู้คือคุณธรรมในการทำตนเองให้เกื้อกูลสนับสนุนกับสิ่งอื่นในโลก

สรุปได้ว่า แนวความคิดของพุทธปรัชญาเป็นการอยู่ร่วมกันกับธรรมชาติ และการอยู่กันนี้เป็นการแสดงออกถึงการเติบโตทางปัญญา การบรรลุศักยภาพที่จะสัมพันธ์เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับทุกสิ่ง ในขณะที่แนวความคิดของปรัชญาตะวันตกเป็นไปในลักษณะต่าง ๆ คือ ทั้งที่มีความเห็นว่ามีมนุษย์แยกออกจากธรรมชาติ โดยถือว่า มนุษย์เป็นผู้ปกครองธรรมชาติ เป็นผู้ดูแลธรรมชาติ และพยายามเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับธรรมชาติ

อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาโลกทัศน์ของพุทธปรัชญาเกี่ยวข้องกับสถานะของธรรมชาตินั้นได้ปรากฏผลการศึกษาวิเคราะห์ในรายงานการวิจัย เรื่องหน้าที่ทางจริยธรรมของมนุษย์ต่อสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติของเนืองน้อย บุญเนตร (2537) ซึ่งมีจุดมุ่งหมายที่จะพิจารณาการให้เหตุผลเกี่ยวกับหน้าที่ทางจริยธรรมของมนุษย์ในการรักษาสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ เพื่ออนุชน เพื่อช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ ซึ่งอยู่ห่างไกลในการรักษาสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ เพื่อความอยู่รอดของสังคมโดยรวม โดยศึกษาความคิดของนักปราชญ์ต่าง ๆ ศึกษาพิจารณาหน้าที่ของมนุษย์ที่มีต่อการรักษาสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ วิเคราะห์ของประเทศที่เจริญแล้วในการช่วยเหลือประเทศยากจนหรือด้อยพัฒนา และศึกษาขอบเขตอำนาจหน้าที่ของรัฐกับสิทธิแห่งเสรีภาพของประชาชนในการที่จะเข้าไปเกี่ยวข้องกับวิถีการดำเนินชีวิตของประชาชน ซึ่งผลการศึกษาพบว่า จริยศาสตร์สภาพแวดล้อมถือความสมดุลของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติเป็นคุณค่าสูงสุด มีคุณค่าในตัวของมันเอง แต่ตามเหตุผลแล้วเป็นไปได้ยาก การมีชีวิตที่คุ้มค่าของมนุษย์ เป็นสิ่งซึ่งมีเหตุผลมากที่สุด มนุษย์มีหน้าที่ที่จะรักษาสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติต่ออนุชนรุ่นถัดไปเท่านั้น ไม่อาจบอกได้ถึงในระยะยาว การให้ความช่วยเหลือเพื่อปรับปรุงสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติเป็นหน้าที่ทางจริยธรรมของประเทศที่เจริญแล้ว เนื่องจากหลักความยุติธรรม ส่วนการละเว้นจากความช่วยเหลือนอกจากจะเป็นความยุติธรรมแล้วยังถือว่า เป็นการทำร้ายประเทศด้อยพัฒนา และหากว่าความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติเลวร้ายลง จนกระทั่งอาจเกิดอันตรายแก่ความอยู่รอดของสังคมโดยรวมแล้ว รัฐมีหน้าที่ที่จะต้องจำกัดอิสรภาพส่วนตัวบางประการของประชาชน

ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า หลักคำสอนของพระพุทธศาสนามีความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม หรือสิ่งแวดล้อมด้วย วินัย วีระพัฒนานนท์ และสิวลี ศิริไล (2530) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง สิ่งแวดล้อมศึกษาตามหลักพุทธธรรม พบว่า เนื้อหาสาระของพระพุทธศาสนาเน้นที่มองสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ และตัวมนุษย์ว่าเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงไปตามเหตุปัจจัยตามกฎธรรมชาติเช่นเดียวกัน มนุษย์จะสามารถดำรงชีวิตในสังคมได้อย่างมีความสุขจะต้องเข้าใจสถานะของตนเองปฏิบัติงานให้สอดคล้องกับธรรมะ อันเป็นกฎ



ธรรมชาติ ซึ่งจะสามารถนำไปสู่จุดมุ่งหมายสูงสุดของชีวิตได้ นั่นคือ การหลุดพ้นหรือ นิพพาน

การศึกษาพระพุทธศาสนา น่าจะมีส่วนต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์นั้น บุญน้อย มุ่งงาม (2533) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาเชิงวิเคราะห์ค่านิยมแบบพุทธและการ ดำเนินชีวิตของชาวพุทธในปัจจุบัน ศึกษาเฉพาะกรณีอำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี พบว่า พระพุทธศาสนาและพระสงฆ์ยังคงมีบทบาทต่อสังคมไทยมาก แม้ว่าสังคมกำลัง เปลี่ยนแปลง แต่ชาวไทยร้อยละ 95.02 ก็ยังนับถือพระพุทธศาสนา และชาวพุทธกลุ่ม ตัวอย่างจากการวิจัยภาคสนาม จำนวน 300 คน จาก 3 กลุ่มอาชีพ คือ พ่อค้า หรือนัก ธุรกิจ นักศึกษาวิทยาลัยครู และนักศึกษาพยาบาลในวิทยาลัยพยาบาลสรรพสิทธิประสงค์ อุบลราชธานี มีความเชื่อและค่านิยมแบบพุทธเกี่ยวกับการให้ทาน รักษาศีล บุญและบาป การดำรงชีวิตประจำวัน ความเมตตากรุณา การเฉลี่ยแบ่งปัน การอยู่ร่วมกัน ความ ขยันหมั่นเพียร การคบมิตร ความไม่ประมาท การพึ่งตนเอง ความสันโดษ การใช้ปัญญา และเหตุผล ถูกต้องและตรงตามหลักพระพุทธศาสนา แต่ความเชื่อเรื่องกรรมและการใช้ผล ของกรรมอันเป็นส่วนหนึ่งของบุญและบาปซึ่งสัมพันธ์กับการดำเนินชีวิตประจำวัน ยังไม่ ถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนา เพราะมีความเชื่อเบี่ยงเบนว่ากรรมจะให้ผลแก่ผู้กระทำ ในทางลบเท่านั้น

การที่พระพุทธศาสนาเกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตของมนุษย์ และสิ่งแวดล้อมของ มนุษย์นั้น เนื่องจากการดำเนินชีวิตของมนุษย์ประกอบด้วยกิจกรรมหลายส่วน คือ ทั้งด้าน การเมือง เศรษฐกิจและสังคม ซึ่ง

สมบุญ สุธาสารณ (2527) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง พุทธศาสนากับการ เปลี่ยนแปลงทางการเมืองและสังคม พบว่า กรอบทฤษฎีตะวันตกนั้นได้รับอิทธิพลมาจาก โลกทัศน์ของคนตะวันตก ซึ่งมีพื้นฐานสำคัญอยู่บนคติ ความเชื่อและวัฒนธรรมที่แตกต่าง ไปจากคนไทย คติ ความเชื่อ และวัฒนธรรมตะวันตกนั้นส่วนมากมีรากเหง้าอยู่บนระบบ ความเชื่อส่วนที่เป็นคริสต์ศาสนา การมองข้ามความสำคัญของความสัมพันธ์และปฏิสัมพันธ์ ระหว่างศาสนากับสังคม การเมือง และเศรษฐกิจมีความสำคัญอย่างมาก ซึ่งอาจนำไปสู่ ความไม่เข้าใจปรากฏการณ์ทางสังคม และการเมือง ที่เกิดขึ้นในสังคมหนึ่ง ๆ อย่างแท้จริง ได้ และประเด็นสำคัญดังกล่าวมีนัยสำคัญเท่ากับการละเลยการทำความเข้าใจวิถีชีวิต ส่วนรวมของสังคม หรืออีกนัยหนึ่งวัฒนธรรมของสังคม ซึ่งรากเหง้าสำคัญอย่างหนึ่งของวิถี ชีวิตหรือวัฒนธรรมของแต่ละสังคมนั้นก็คือศาสนา ศาสนากับการเปลี่ยนแปลงทาง การเมืองและสังคมมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด การเปลี่ยนแปลงใด ๆ ที่เกิดขึ้นในทาง การเมืองและสังคม ย่อมจะมีผลกระทบต่อศาสนา และในทำนองเดียวกันการเปลี่ยนแปลง ทางศาสนาก็จะมีผลกระทบต่อทางการเมืองและสังคมเช่นเดียวกัน



ประเด็นเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธศาสนากับวิถีชีวิต หรือวัฒนธรรมของแต่ละสังคมนั้น สุภาพรณ ฌ บางช้าง และคณะ (2529) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่องการประยุกต์หลักพุทธธรรมมาใช้ในการพัฒนาชนบท เพื่อมุ่งศึกษาหาลักษณะและสาเหตุของภาวะศาสนา ศีลธรรมของชาวชนบทกลุ่มหนึ่ง แล้วทดลองหาแนวทางปรับปรุงแก้ไข หรือส่งเสริมส่วนที่มีอยู่แล้วให้ดียิ่งขึ้น ด้วยการใช้หลักพุทธธรรมมาเป็นหลักดำเนินการแล้วประเมินผลและอุปสรรคของการทดลองเพื่อจะได้พิจารณาหาแนวทางการพัฒนาศาสนา ศีลธรรม ในชนบทนั้น และในชนบทอื่นของประเทศต่อไป คณะผู้วิจัยกำหนดขั้นตอนการดำเนินงานโดยแบ่งเป็น 3 ขั้น คือ สำรวจข้อมูลพื้นฐานปฏิบัติทดลอง และประเมินผลการทดลองทั้งหมด โดยเลือกกลุ่มทดลอง 2 หมู่บ้าน คือ หมู่บ้านเขินหย่อง และหมู่บ้านวังหว่า อำเภอดงหลวง จังหวัดระนอง ผลการวิจัยพบว่า การที่จะบรรลุเป้าหมายการพัฒนาให้คนในชุมชนมีเจตคติและพฤติกรรมอย่างน้อยที่สุดในระดับศีล 5 และธรรม 5 ซึ่งเป็นขั้นพื้นฐานให้ได้นั้นจะต้องพัฒนาศาสนาให้มีสภาพที่พร้อมที่จะเป็นกลไกไปสู่การสร้างศีลธรรมทั้ง 5 ด้าน คือ ศาสนธรรม ศาสนบุคคล ศาสนสถาน ศาสนวัตถุ และศาสนพิธี และงานการพัฒนาศาสนา ศีลธรรมในชนบทจะสำเร็จหรือไม่ ขึ้นอยู่กับการยอมรับปัญหาของคนในท้องถิ่นว่ามีอยู่จริง และจำเป็นต้องแก้ไขคุณภาพและบทบาทของผู้นำฝ่ายพระและฆราวาส คุณสมบัติและการแสดงออกของผู้ทำงาน การสร้างความสัมพันธ์และศรัทธา ตลอดจนการประสานความร่วมมือกับเจ้าหน้าที่ท้องถิ่น

สรุป

สรุปได้ว่า การศึกษาหลักธรรมของพระพุทธศาสนานั้นต้องเกิดจากการเรียนรู้ (ปริยัติ) และการตั้งใจปฏิบัติในขณะเดียวกัน (ปฏิบัติ) จึงเกิดการประจักษ์แจ้งผล (ปฏิเวธ) พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญกับการศึกษาและคนที่มีการศึกษา เพราะว่าการศึกษาเป็นเครื่องมือในการสร้างปัญญาให้กับมนุษย์ พุทธปรัชญาการศึกษา มุ่งเน้นไปที่การพัฒนากาย วาจา ใจ โดยมีขั้นตอนในการพัฒนาตามหลักของไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา เพื่อให้รู้จักดำเนินชีวิตและกระทำกิจต่าง ๆ เพื่อประโยชน์ทั้งปัจจุบันและอนาคต ทั้งต่อบุคคลอื่น ๆ ตลอดจนสรรพสิ่งเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันและกันเป็นไปเพื่อการพัฒนาบุุคคลชาวโลกในระดับโลกียสุขตามแนวพุทธศาสตร์ ที่เรียกว่า ปรัตติยสละ และโยนิโสมนสิการ

กระบวนการเรียนการสอน เพื่อให้เกิดการพัฒนาตามแนวพุทธศาสตร์ สรุปในองค์ธรรมอริยสัจ 4 ซึ่งประกอบด้วยเรื่องเกี่ยวกับทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค เมื่อมีการเรียนรู้หรือปฏิบัติในมรรคในหนทางที่ถูกต้องผู้เรียนจะประจักษ์ชัดด้วยตัวเอง และจะมี



ความสามารถในการเรียนรู้และการตรวจสอบตนเองได้ว่าตนเองรู้และได้รับผลการปฏิบัติอย่างไรบ้าง

สภาพจัดการเรียนการสอนในพุทธศาสนา ให้ความสำคัญกับทั้งเหตุและปัจจัยทั้งภายนอกและภายใน ปัจจัยภายในแตกต่างกันหลายลักษณะ เช่น มีสัญญาเดิม มีศรัทธาที่ต่างกัน ศักยภาพของความเพียร สติ สมาธิ และปัญญา (โยนิโสมนสิการ) มีต่างกัน ปัจจัยภายนอกหรือสภาพแวดล้อม ล้วนมีผลต่อลักษณะและทิศทางการเรียนรู้ได้ ปัจจัยทางชีวิตสังคม เช่น พ่อ แม่ พี่น้อง ครูอาจารย์ และแม่ผู้คนรอบข้างในสังคม ควรมีลักษณะเป็นกัลยาณมิตร ก็มีความสำคัญต่อการชี้แนะและส่งเสริมการเรียนรู้

เอกสารอ้างอิง

- ดลมนรรัตน์ บากา. (2532). *การศึกษาวิเคราะห์เปรียบเทียบความเชื่อทางศาสนาและผลกระทบที่มีต่อลักษณะสังคม เศรษฐกิจและแนวการดำเนินชีวิตของชาวพุทธและชาวมุสลิม: ศึกษาเฉพาะกรณี อำเภอสู่โขงปาดัง จังหวัดนราธิวาส* (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ) กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหิดล.
- เนืองน้อย บุญเนตร. (2537). *จริยศาสตร์สภาวะแวดล้อม: โลกทัศน์ในพุทธปรัชญาและปรัชญาตะวันตก*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- บุญน้อย มุ่งงาน. (2533). *การศึกษาเชิงวิเคราะห์ค่านิยมแบบพุทธและการดำเนินชีวิตของชาวพุทธในปัจจุบัน: ศึกษาเฉพาะกรณี อำเภอเมืองจังหวัดอุบลราชธานี* (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหิดล.
- พระธรรมโกศาจารย์ (เงื่อม อินฺทปญฺโญ). (2537). *เป้าหมายของการศึกษา*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์นิพนพาน.
- พูนสุข สอนอลักษณ์. (2532). *วิเคราะห์แนวคิดทางการศึกษาของพระเทพเวที (ประยูรย์ ปยุตฺโต)* (วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการบริหารการศึกษา). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ไพรัช สู่แสนสุข. (2539). *หลักการและกระบวนการของการเรียนรู้และการสอนตามหลักพุทธศาสตร์* (วิทยานิพนธ์ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพื้นฐานการศึกษา). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วินัย วีระวัฒนานนท์ และสิวลี ศิริไล. (2530). *สิ่งแวดล้อมศึกษาตามหลักพุทธธรรม* (รายงานการวิจัย). นครปฐม: มหาวิทยาลัยมหิดล.



- สมบุรณ์ สุขสำราญ. (2527). พุทธศาสนากับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและสังคม.
กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุภาพรรณ ณ บางช้าง. (2529). การประยุกต์หลักพุทธธรรมมาใช้ในการพัฒนาชนบท
(พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.